

SZŰRÖS MÁTYÁS

Kudarc Aradon

(1988)

„A külpolitika művészet,
amelynek mestere addig
áll a partner lábán, míg az
bocsánatot nem kér.”
(Talleyrand: *Emlékek és tanulságok*)

1. ELŐZMÉNYEK. NEMZETPOLITIKAI FORDULAT

z 1980-as évek végére a romániai magyarság helyzete szinte már elviselhetlenné vált, a magyar–román kapcsolatok pedig mélypontra süllyedtek. Ennek oka elsősorban az volt, hogy – Sütő András szavaival – „a diktatúra pribékjei – mintha vesztüket érezték volna – létvégi hajrába kezdtek az ún. párt- és államellenes lázadók és kiváltképp a „magyar nacionalisták” bélyeges seregének begyűjtése végett”. A magyarok a hivatalos politikai átkeresztelés révén „magyar eredetű románok” lettek, s ezáltal és a falurombolás révén teljes szétszórását agyalták ki. Magyarországot tömegesen kezdték befogadó kérelemmel ostromolni az erdélyi magyarok. Sokakban az Endlösung víziója sejlett fel!

Magyar oldalon viszont kedvező irányú változások bontakoztak ki nemzetpolitikánkban, az államhatárainkon túli nemzetrészeink, vagyis az ún. magyar kérdés kezelésében. Sőt érdemi lépések és tömeges mozgolódások is történtek. Olyannyira, hogy az 1980-as évek második felére már valóságos fordulatot sikerült elérni a nehéz belső és külső feltételek ellenére. Ekkorra ugyanis lényegében leraktuk a magyarságpolitikai rendszerváltás szerény alapjait. Ezzel egyidejűleg és kölcsönhatásban a romániai magyar nemzeti kisebbség köreiből is egyre határozottabban követelték sérelmeik orvoslását, egyenjogúságuk megteremtését és helyzetük javítását.

Mindezzel ellenségesen szembeesegülve, a román fél viszont folytatta magyarirító politikáját, tovább mérgezve az emberi, valamint a nemzeti-nemzetiségi viszonyokat. Ezért a tisztánlátás végett célszerű az előzményeket s a folyamat egészét konkrétan és legalább vázlatosan áttekinteni, hogy a megfelelő következtetéseket és tanulságokat le lehessen vonni. És azért, hogy végül is világos legyen, miért is volt teljes kudarc az 1988-as Ceaușescu–Grósz találkozó Aradon.

A kiindulópont természetesen az, hogy az első világháborút lezáró nagyhatalmi döntések a szomszédos népeknek új államalakulataik megteremtésére irányuló mohó szerzési vágyát döntően a magyarság rovására elégítették ki. Sőt a legjobb magyar gondolkodók és költők keserű történelmi látomásait túllicitálva, a döntéshozókat és a végrehajtókat kíméletlen politikai megtorlás szándéka is vezérelte a magyarsággal szemben.

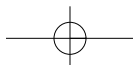
Ez a trianoni rabló béke lényege, s mint később bebizonyosodott, ezzel újabb ellentétek, összetűzések, mi több, háború mérgező forrásává vált. Nem véletlen, hogy idővel egyre több kiváló nem magyar személyiség is – de alapvetően csak humanista gondolkodó és nem hatalmi tényező – történelmi bűnnek nevezte ezt a békediktátumot, amely a magyar anyanyelvűek közül minden harmadikat más államba kényszerített. Így lett Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége a magyar állam határain kívül, de a Kárpát-medencében ősi településeink-földjeink élők 3,5 milliárdnyi magyarság. (Egészen a Szovjetunió felbomlásáig, mert ezt követően már az orosz lett az.) Európa közepének ez a nagy lélekszámú magyar közössége igen nehéz kisebbségi sorban, gyakorlatilag rendezetlen alkotmányjogi helyzetben, a többségi nemzet államhatalmának szinte kénye-kedvére kiszolgáltatottan él immár 1920 óta. De különösen a második világháború utáni időkben volt (illetve sok tekintetben még ma is van) ez így, amikor a megtorlás még fokozódott is. (Maniugárdisták véres atrocitásai; Benesi-dekrétumok révén kitelepítések, üldözések; vérbosszú Bácskában stb.)

Az ENSZ Alapokmánya pedig teljes egészében negligálta a nemzeti kisebbségi kérdéseket. Ehhez hasonlóan Moszkva lényegében szabad kezet adott kisebb szövetségeseinek saját nemzetiségi politikájának alakításában, belügynek tekintve azt. Nem tűrte viszont, hogy ebből a szövetségén belül konfliktusok legyenek. Mindez a nacionalista elnyomó politikának kedvezett.

A nyugati hatalmak is nagyfokú közömbösséget tanúsítanak mindmáig e kérdések iránt, illetve többnyire saját önző érdekeik szerint járnak el, és kezelik azokat. Jellemző volt például e tekintetben magatartásuk 1956-ban. Amikor a magyar nép nemzeti felszabadító forradalmát vívta, az amerikai elnök sietett biztosítani szovjet partnerét, hogy nem avatkoznak be, mert a „jaltai-rendszer” szerint Magyarországot szovjet befolyási övezet részének tekintik. De hasonlóan járt el Amerika a közelmúltban is a Balkánon, majd pedig napjainkban Oroszország cselekszik ugyanígy a Kaukázusban, sértve érezvén nagyhatalmi érdekeiket. Sajnos eközben az érintett kis országok vezetői – szerbek és grúzok – elhamarkodottan fegyvert ragadva, leginkább saját népüknek ártottak. Ez is legyen tanulság számunkra!

Így hát alapvető nemzetközi jogi szabályozó és hatalmi támogató háttér nélkül maradva, magunknak kellett, illetve kell a megoldásokat és e helyzetből a kivezető utakat keresni és megtalálni. Hiszen vannak előttünk irányadó példák is (déli-amerikai, finnországi vagy katalán autonómiák stb.), amire építhetünk. Sok minden tehát rajtunk múlik.

Az adott helyzetben egy idő után a kádári politika alapvetően a hallgatást választotta afféle torz internacionalizmusból és nemzeti közömbösségből, másrészt abból a túszerelétekből kiindulva, mely szerint a magyarok foglyai a szomszédos államoknak. Ezért, ha Magyarország erőteljesebben fellép érdekükben vagy védelmükben, mint túszerelétekből állnak. Ezzel az alapállással a Kádár-korszak továbbra is csak asszisztált a diszkriminációs és asszimilációs politikához. A hóhér pedig szívesen maradt egyedül áldozatával! – Ilyen körülmények között folyamatosan még tovább romlottak a magyar–román kapcsolatok.

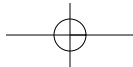

Az 1970-es évek második felében azonban elmozdulás következett be a magyar társadalom és közvélemény, de főleg bizonyos írói, értelmiségi körök magatartásában, de a hivatalos politikai hozzáállásban is. Először is ennek a nemzetpolitikai változásnak a gerjesztésében, illetve háttérében ott volt tudatosan vagy tudat alatt az 1956-os – Nagy Imre snagovi naplójában leírt felfogása szerint – „nemzeti felszabadító forradalom” példája, amikor a magyar nép és ifjúsága ország-világnak megmutatta határtalan és önfeláldozó haza- és szabadságszeretétét. Ez a magyarok világra szóló nagy tette volt, amely mély hatást gyakorolt emberek millióira itthon és külföldön egyaránt. De – ismét hangsúlyoznom kell – csak emberi szolidaritásból és lélekben voltak, lehetek velünk más országok népei. Ez természetesen önmagában véve is óriási dolog volt. Ennek ellenére azonban akkor is érvényesen visszhangzottak Petőfi Sándor szavai: „Áll a viharban maga a magyar”, – viszont Illyés Gyula szerint nagyon fontos a biztató folytatás is a versben: „Ha nem születtem volna is magyarnak, E néphez állanék ezennel én...”

A forradalom utáni „folytatás” viszont a szomszédos országokban is lesújtó és elszomorító volt: azokat a magyarokat, akik kiálltak a forradalom nemzeti ügye mellett, meghurcolták, börtönbe vetették, de nem keveset közülük halálba kergettek. Kádár János pedig 1957-ben Romániába látogatott, hogy megköszönje Georgiu Dejéknek „az internacionalista szolidaritást és támogatást”. (Annak a Dej román pártvezérnek, aki küldöttségeit a magyarokkal való tárgyalásra rendszerint ezekkel a szavakkal indította útra: „Tárgyalni, mindent megígérni, de semmit sem teljesíteni!”) Ebben a torz internacionalista szellemben Kádár arról beszélt a marosvásárhelyi nagygyűlésen, jelentős számú magyar résztvevő előtt, hogy Romániában „jó kezekben van a magyarok sorsa”. Erre válaszul a magyarok eldobálták jelmondatos tábláikat, és nemzeti lobogóikkal egymás után hagyták el a gyűlés színhelyét. Kádárnak ez hatalmas arculcsapás volt, ami nagyon érzékenyen érintette, s amit – bizalmasa, Aczél György elmondása szerint – soha nem tudott elfelejteni, gyötörte, emésztette emléke. Később magam is megtapasztaltam ebből valamit, a főtitkár közelében lévén. Persze ettől a politikája alapvetően még nem változott meg, de nyomot hagyott benne.

Erre vall az is, hogy Kádár János a Helsinkiben 1975-ben megrendezett Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten (EBEÉ) már ekképpen utalt Magyarországnak történelmi veszteségeire, azaz a „magyar kérdésre”: „Századunkban az első világháború hiábavaló áldozatainak után a vesztes Magyarország területe a korábbinak egyharmadára csökkent, a második világháborúban, urai bűnéből a rossz oldalon vérezve, elvesztette felnőtt lakosságának nyolc százalékát és az ország romhalmazzá vált.” Ez a beszéd – akkoriban szokatlanul sajátosnak tűnő hangvétele és tartalma miatt – élénk érdeklődést váltott ki ugyan ezen a tekintélyes államfői szintű konferencián, de különösebben senkit sem hatott meg, illetve nem győzött meg igazunkról oly mértékben, hogy határozottan mellénk állt volna valaki is a résztvevők közül. Maradt tehát alapvetően minden a régiben a nemzetközi szintéren is.

A magyar diplomácia viszont, élve a szerény lehetőségekkel, a Helsinkifolyamat keretében, az ún. utótalálkozókon (Bécs, Madrid, Budapest) igyekezett egyre

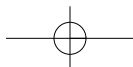
határozottabban szorgalmazni a nemzetiségi jogok érvényesítését, s védelmének nemzetközi jogi normává tételét. E tekintetben azonban mindmáig csak igen csekély eredmények születtek.

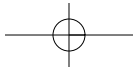
A hazai tehetetlenség és nemzetközi tétlenség folytán az erdélyi és partiumi egykor magyar többségű városok etnikai arányai drámai módon megváltoztak, visszafordíthatatlanná váltak. Ebben a helyzetben vészjelzésként hatott Illyés Gyula 1977-ben közölt, „Válasz Herdernek és Adynak” című, főleg írói, értelmiségi körökben nagy figyelmet keltő írása. Illyés Gyula hangsúlyozta, hogy „ilyen megrázkódtatás történelme során egyszer érte ezt a népet Mohács után”: a trianoni békediktátum következtében. A jövőt illetően pedig reményt és bizakodást igyekezett ébresztetni, mondván, „népünk annyi megpróbáltatás után is talpra állt, állta meg helyét a világ népei közt”. „Herder nem ismerne rá.” „Ady benulásos szája pedig – írja – újra s újra ezt a szót akarta érthetően kimondani: Erdély. Mert olyan sötétet még ő sem jósolt, mint amit haldokló szemével látott. S nemcsak »népe egén«, földjén is.” „A nemzeti kisebbségek jogait pedig semmiféle nemzetközi megállapodás nem védi.”

És az az Illyés Gyula, aki megírta az „Egy mondat a zsarnokságról” című versét, itt azt is kifejti, hogy „Magyarország a viharzó világ közepette valamiféle szélárnyékban él”, ahol vendégszerető biztonságot tapasztalhat a külföldi látogató. Sőt érdemes azt is megjegyezni, hogy egy évvel előbb, 1976. december 1-én a NÉKOSZ megalakulásának 30. évfordulóján szintén hasonlóképpen nyilatkozik meg, tehát szükségesnek tartotta ezt ismételten megállapítani: „Körülöttünk ugyancsak zajlik a világ. De itt, valljuk be, igazi békebeli béke van. Szélcsend. Szélárnyék.”

Mindenesetre Illyés Gyulának folyamatosan irányadó megnyilvánulásai voltak a magyar–magyar nemzetpolitikai kérdésekben, s az említett 1977-es írásával már nyílt vitát indított el a hivatalos politika, azaz a pártvezetés és a népi-nemzeti értelmiség – például Csoóri Sándor, valamint barátainak és híveinek köre – között. Ennek egyik konkrét jele volt 1983-ban hetvenegy értelmiségi tiltakozó levele, amelyben felléptek a romániai magyar személyiségekkel szembeni atrocitások ellen. – Természetesen ránk, külpolitikával foglalkozókra is erősen hatott az írók-költők, értelmiségiek akkoriban vállalt szellemi-politikai szerepe, mint ahogyan élen jártak a nemzet előtt nem egyszer a régebbi történelmi időkben is a nemzeti sorskérdések megfogalmazásában és felvetésében.

Így hát nem véletlen, hogy feszült légkörben jött létre és kényszerű körülmények között zajlott le Kádár János és Nicolae Ceaușescu találkozója 1977. június 15–16-án Debrecenben és Nagyváradon. A tárgyalásokról kiadott közös közlemény a szokványos „betonszövegű” volt. De „a barátságnak s az együttműködés fejlesztésének a marxizmus-leninizmus, a proletár internacionalizmus és a szolidaritás szellemében” való üres frázisú méltatása mellett a többi szocialista ország viszonylatától eltérő kitételeket, illetve jelzőket is tartalmazott. A román fél indítványára külön hangsúlyt kapott például, hogy a „kapcsolatokat a jogegyenlőség, a belügyekbe való be nem avatkozás, a szuverenitás és a nemzeti függetlenség s a kölcsönös tisztelet és előnyök” stb. – amúgy jól hangzó – elvei alapján fejleszt-

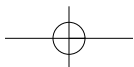
tik. Ennek jegyében „a nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása a két ország mindegyikének belső ügye és felelőssége”. „Ugyanakkor azok mind nagyobb mértékben töltsék be a híd szerepét a két nép közötti közeledésben.” A ködösítés és a megtévesztés politikájától tehát a román fél nem tárgított. Csupán annyi történt újdonságként, hogy a felek megegyeztek főkonzulátusok felállításáról és a kishatárforgalmi egyezmény csekély módosításáról. – Ismeretes mi lett ezeknek a rövid életű sorsa!

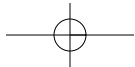
Az előbbieknél talán fontosabb azonban rögzíteni, hogy Kádár János ekkor – látva a román politika durva magyarirtó szándékát, és felmérve saját tehetetlenségét s a tárgyalások értelmetlenségét – megfogadta, hogy kétoldalú alapon nem találkozik többé Ceaușescuval. (Ehhez hozzátartozik e két ember egymás iránti ellenszenv is: Ceaușescu, üldözési és üldöztetési mániája lévén, egyenesen gyűlölte Kádárt, s láthatóan tartott szellemi fölénytől. Utóbbi pedig ki nem állhatta az álnok paranoiás Ceaușescut, s került alig elviselhető társaságát.)

Kádár tartotta szavát élete végéig, nem tárgyalt többet román diktátor partnerével. Azt majd csak Grósz Károly „szegte meg” a jórészt kényszer szülte 1988-as aradi találkozóval. (De addig még volt 11 esztendő, és sok minden történt, hiszen akkorra véget ért maga a Kádár-korszak is.) A történetek és a vészjelzések ellenére a kádári politika továbbra is meglehetősen közömbös maradt a magyar patriotizmussal s annak megjelenítésével kapcsolatban. És amikor az 1980-as évek elején elkezdtük új felfogásban elemezni nemzetpolitikai helyzetünket és feladatainkat, ismételten szembesültünk a magyarságnak azzal a történelmi kudarcával, mely szerint „a magunk ügyéből sohasem tudtunk európai ügyet csinálni”. Vagy Ady sokat idézett szavaival: „Sose tudott az igazsághoz, Igazunk minket eljuttatni.” De mindezért, amint az eddigiekből kiderül, korántsem csak minket terhel a felelőség! Illyés Gyula szerint: „Legszebb irodalmi hagyományunk: megteremteni a Duna-völgyi békét. A magyar szellem példásan viselkedett – ezt a hagyományunkat kell folytatnunk.” Sajnos azonban ez az emelkedett szellemiségű hozzáállás egyoldalú maradt, és nem járt megfelelő eredménnyel. S „Dunának Oltnak” sem igazán egy volt a hangja, és valójában az „a hajdani egész ország” sem volt mennyország.

Ekkoriban azonban egy felvilágosult, nemzeti érzelmű és elkötelezettségű csapat verbuválódott az MSZMP külügyi osztályán, amely egyben jó szakembergárda is volt. Itt hozzáfogtunk tehát elemezni a nemzeti és a nemzetköziség érdekviszonyainak politikai és tartalmi összefüggéseit. Nem volt nehéz felismerni, hogy az akkori torz internacionalizmus a szovjet birodalom érdekviszonyait, nagyhatalmi törekvéseit foglalta keretbe. Ezt ékesen bizonyította az akkor érvényben lévő Breznyev-doktrína. Az igazi nemzetköziség pedig a nemzeti érdekek és értékek, valamint az európaiság szintéziséből, összehangolásából alakulhat ki.

Nos, a XX. század egyik legnagyobb problémája lett a nemzetiségi kérdés, mert például a szociális kérdéseket sem lehet érdemben megoldani rendezése nélkül. Ebből eredően tehát a mi feladatunk a nemzeti érdekek és értékek felismerése, felkarolása és képviselése kell hogy legyen a nemzetközi kapcsolatokban – vontuk le a következtetéseket. Vagyis a torz internacionalizmussal szemben

a nemzeti-nemzetiségi kérdések körültekintő és érdemi előtérbe állítása bizonyulhat a leghatékonyabb eszköznek

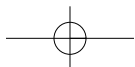
A felismerésnél azonban sokkal nehezebb volt álláspontunk megjelenítése és képviselete. Bár meglepetésünkre az első tanulmány nevem alatt már 1983-ban megjelent a *Társadalmi Szemlében*, a párt ideológiai folyóiratában, amelynek pedig régivágású PB tag volt a főszerkesztője. Igaz, ebben az írásban még elég sok volt a hieroglifa, de akik akarták, megértették mondanivalóját. Akiknek viszont nem tetszett a dolog, azok mondogatták is: fellépni az internacionalizmussal szemben, az bizony nacionalizmushoz és revizionizmushoz vezet!

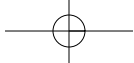
A nyolcvanas évek második felében már az ellenzéki erők is nyílt színre léptek. Érzelmi és politikai hangulati hatásában egyaránt fontos volt 1987 szeptemberében az ellenzéki nemzeti demokraták lakiteleki találkozója Pozsgay Imre részvételével, aki akkor a Hazafias Népfront főtitkára volt

E találkozót kezdeményező (mint például Csoóri Sándor) és azon megjelent ismert írókon, költőkön, történészeken (Csurka István, Fekete Gyula, Bíró Zoltán, Lezsák Sándor, Kis Gy. Csaba, Csengei Dénes, Für Lajos és mások) túlmenően, akkoriban egész sor kiváló értelmiségi hazafi vált országosan ismertté, akik azután később is kiemelkedő szerepet vállaltak a nemzetpolitika alakításában és a rendszerváltás előkészítésében.

Visszatérve azonban a tárgyalt témakör előzményeihez, meg kell említenem egy rendhagyó, de fontos mozzanatot: 1987 legvégén meglepetésszerű találkozót hoztam össze Sütő András és Kádár János között. A pártfőtitkárnak addig is eljuttattuk több ismert romániai magyar személyiség (Király Károly, Fazekas János, Székely László és mások) levelét, tájékoztató anyagát vagy üzenetét, de ilyen jellegű és szintű közvetlen személyes találkozóira aligha kerülhetett sor korábban. Sütő András, élve az alkalommal, drámai módon, megrendítő fordulatokban ismertette Kádárral a román diktatúra magyarellenes politikájának kegyetlen tényeit, akinek ez alkalommal újabb lesújtó élményben volt része. Erdély nagy írójától első kézből hallhatta, milyen keservesen sanyarú a sorsa a romániai magyaroknak csak azért, mert magyarnak születtek ott, ahol élnek. – Talán e hatások miatt alakulhattott úgy a helyzet, hogy Kádár – bár nem értett egyet velünk – hallgatólagosan tűrte újító, útkereső szándékaink kibontakozását és konkrét lépéseinket a nemzetpolitika területén. Inkább a PB más tagjai támadtak bennünket, a nacionalizmus vádját aggatva ránk. De ugyanezt tapasztaltuk más szocialista országok pártvezető körei részéről is. Kádár főleg akkor fakadt ki és förmedt ránk, ha netalán a Szovjetuniót érintettük „hátrányosan”, mondván, „ne domborítsanak, a szovjet reláció kezelését hagyják meg nekem!”. Nagyon tartott attól, hogy rásütik a szovjetellenesség bélyegét, ami érthető volt részéről.

Végül is, mint előbb jeleztem, az 1980-as évek második felében valóságos fordulatot sikerült elérni a magyar sorskérdések felvetésében minden nehézség ellenére. Ennek szellemében 1988. január 25-én nemzetpolitikai értelemben ahhoz hasonló hatású, de természetesen nem azonos horderejű nyilatkozatom hangzott el, mint amit egy évvel később, 1989 februárjában Pozsgay Imre tett belpolitikai-

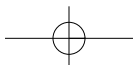
lag a népfelkeléssel kapcsolatban. (Ez utóbbi ugyanis már globális jellegű, a Kádár-rendszer egészét megrendítő volt.) Állásfoglalásom a Kossuth Rádióban (a Rádió Napló című műsorban) egy interjú keretében hangzott el, amelyben többek között így fogalmaztam: „Egyértelműen le kell szögeznünk, hogy a határainkon kívül élő magyarság a magyar nemzet részét képezi. Joggal elvárhatják, hogy Magyarország minden körülmények között felelősséget érezzen érettük, és kellő határozottsággal szóvá tegye hátrányos megkülönböztetésüket. Nemzetközi kapcsolatai alakításában is tekintettel legyen rájuk, érvényesítse az ő érdekeiket is.”

Ez a nyilatkozat bátorítólag hatott és igen széles körű visszhangot váltott ki nemcsak a Kárpát-medencei, hanem a nyugati szórványmagyarság köreiből is, de tulajdonképpen mindenütt, ahová csak eljutott. Hiszen amellet, hogy a Kossuth Rádióban elhangzott, megjelent a *Magyar Nemzet*ben és a párizsi *Magyar Füzetek*ben, de ún. szamizdat kiadványokban is ismertették. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy reményt és lelkes várakozást gerjesztett a magyarok millióiban, különösen Erdélyben, de valamennyi szomszédos országban. Utalva Szokai Imre és Tabajdi Csaba 1988. február 13-án a *Magyar Nemzet*ben megjelent „Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés” című kiváló tanulmányára is, Sütő András a következőképpen vélekedett: „1988 februárjában kiderült, hogy a Varsói Szerződés kényszerkórusának hátat fordító magyar politikusok nem csupán „befelé”, hanem „kifelé” is képesek kétségbe vonni évtizedek alatt megkövesedett pártpolitikai elvek érvényességét, elfogadhatóságát. Szűrös Mátyás – akit a román diktátor éveken át „románellenes nacionalistaként” támadott folyamatosan – nagy hullámokat vető nyilatkozatában kelt a jogfosztott erdélyi magyarság védelmére.”

Tabajdi Csaba és Szokai Imre pedig az említett írásukban „mutatták ki elmélyült okfejtéssel, hogy a határon túli magyar kisebbségek jogfosztottságára semmilyen szocialista-internacionalista egység-érdek nem hozható föl mentségül. Váratlan eszmei fordulat volt ez.”

Az álinternacionalizmussal szemben a nemzeti tényező újragondolásában és ennek megfelelően nemzetpolitikánk kidolgozásában Tabajdi Csaba (és Szokai Imre) mellett, mint említettem, komoly politikai, konzultánsi és elemző munkát végzett egy egész csapat: Ószi István, Balogh András, Tóth János, Nagy Gyula, Lovassy Tamás és mások. De a Külügyminisztérium is biztosította ehhez a szükséges szakmai háttérrel. Természetesen Pozsgay Imrének, mint vezető reformer személyiségnek ezen a területen is fontos szerepe volt, amint Németh Miklósnak is. Ki kell emelni azt is, hogy ezekben az években (1985–1990) Szűts Pál személyében kiváló magyar nagykövet teljesített szolgálatot Bukarestben. Ez igen fontos körülmény volt akkor, mert a korábbi évekre ez sajnos nem volt jellemző. Pedig mindig fontos volna a legjobb diplomatáinkat küldeni a szomszédos országokba, mert a magyarok sorsa végül is itt, a Kárpát-medencében dől el a jövőben is.

Velünk párhuzamosan, illetve egyidejűleg 1988-ban az ellenzéki erők is aktivizálódtak, és június 27-ére, Szent László napjára hatalmas tömegdemonstrációt szerveztek a budapesti Hősök terére a romániai falurombolás ellen. Méghozzá olyat, amelyet nem igen láttak a szocialista világban azokban az időkben. 1956

után Magyarországon is ez volt az első ellenzéki erődemonstráció. A tüntetést bejelentő levelet: Csurka István, Fónai Jenő, Zétényi Zsolt, Nagy László, Fodor Bertalan, Medvigy Endre és Mécs Imre írta alá. A pártban nem emeltek kifogást ellene, a rendőrség pedig megadta az engedélyt. A főszónok Csurka István volt. Támogatóként ott állt a szervezők mögött a neves értelmiségiek egész sora is. A tüntetők átvonultak a román nagykövetség elé, hogy tiltakozó memorandumot adjanak át, amit a románok nem vettek át. Másnap a román kormány erélyesen tiltakozott Bukarestben, s románellenesnek, nacionalistának és sovinsztának minősítette a budapesti tüntetést. Ehhez hasonlóan elítélték az én felszólalásomat is, amely ebben az ügyben az Országgyűlés külügyi bizottsága előtt hangzott el 1988. július 1-én. Az Országgyűlés állásfoglalása pedig egy nappal később, július 2-án jelent meg a sajtóban.

Válaszként a magyar lépésekre nagykövetségünkkel a román külügyminisztériumban közölték döntéseiket, illetve ellenintézkedéseiket: a kolozsvári magyar főkonzulátus azonnali bezárását s teljes személyzetének 48 órán belüli evakuálását Románia területéről. (Miközben baráti, sőt testvéri országnak neveztük egymást! Hát nem nevetséges a dolog?) – Továbbá azt, hogy, a román kormány a magyar fél jövőbeni lépéseitől függően mérlegeli a budapesti román nagykövetség működésének szükségességét. – Magyarul, a diplomáciai kapcsolatok megszakításával vagy szüneteltetésével fenyegetőztek! Ilyen hisztérikusan kapkodó ellenintézkedéseket olyan kormány szokott hozni, amely vagy nagyon erősnek érzi magát, vagy valami miatt nagyon megijedt. Ez utóbbi eset foroghatott fenn. Olyan eset ugyanis még nem volt a szocialista országok diplomáciai gyakorlatában, hogy egész képviselőket kiutasítottak volna egy „testvéri” ország területéről.

Ugyanakkor a tiltakozó jegyzék záró részében a román fél kifejezte azt a reményét, hogy „a magyar párt és kormány megteremti a feltételeit a párt és állami vezetők tervezett találkozóinak”. – Nos így, ilyen körülmények között jutottunk el 1988 augusztusáig, amikor is napirendre került az aradi magyar–román csúcstalálkozó ügye.

2. MÉLYPONT ÉS KUDARC A CSÚCSTALÁLKOZÓN (1988. AUGUSZTUS 28.)

1988. augusztus 25-én Ceaușescu román államelnök és pártfőtitkár magához kérette bukaresti nagykövetségünk ügyvivőjét (nagykövetségünk szabadságon volt), s a két ország között feszültté vált súlyos helyzetre való hivatkozással sürgős találkozót kért, illetve kezdeményezett új magyar partnerével, Grósz Károly miniszterelnök-pártfőtitkárral. Nyilvánvalóan arra számított, hogy könnyebb dolga lesz vele, mint Kádár Jánossal volt.

A román fél szerint ezt a súlyos helyzetet elsősorban a magyar sajtó idézte elő azzal, hogy folyamatosan lejárató torzképet festett Romániáról, kisebbitve elért nagyszerű sikereit. Többek között ilyen szellemben tudósított például az 1987 novemberében lezajlott brassói munkásrendülésről, ahol „Munkát, kenyeret!” jelszó-

val rendszer-, párt- és Ceaușescu-ellenes megnyilvánulásokra került sor. Ugyanígy a valóságnak megfelelően tudósított a magyarországi sajtó arról az 1988. június 27-én megtartott budapesti „Erdély tüntetéséről”, amelyen sok tíz-, sőt százezer ember tiltakozott a romániai falurombolás ellen Ezeknek a híre elterjedt szerte Európában, ami érzékenyen érintette a hazugságokhoz, dicshimnuszokhoz és sikerpropagandához szokott pártvezért, valamint híveit. Kifogásolták azt is, hogy a magyar pártvezetők „nem vállalnak egyértelmű szolidaritást a szocializmus építését oly eredményesen irányító román párttal”.

A csúcstalálkozóra három augusztus végi napot (27, 28, 29) és helyszínül három várost (Nagyvárad, Arad, Bukarest) jelöltek meg. Bár a megadott időpont rendkívül közelinek, szinte ultimátumszerűnek tűnt, némi tanácskozás után elfogadtuk a meghívást. Időpontul a középső napot, augusztus 28-át, helyszínül szintén a középsőt, Aradot választottuk. Több okból nem is igen volt más választásunk, mint elfogadni az ajánlatot. Először is, senki le nem mosta volna rólunk a vádat, hogy az elutasítással csak tovább akarjuk feszíteni a húrt. Grósz Károlyra pedig erőteljes nyomást gyakoroltak Moszkvából, a keményvonalas Ligacsov PB-tag révén, aki Gorbacsovot követte a pártransorban. Nyugaton is inkább a Moszkvával gyakrabban szembehelyezkedő Ceaușescu-féle Romániát ajnározták. Ugyanakkor Grósz Károly maga is többször nyilatkozott úgy, e meghívástól függetlenül, hogy kész bármikor Romániába látogatni. (Ezek „könnyed” megnyilvánulások voltak, sajnos nem épültek rá pl. Kádár János idevonatkozó tapasztalataira.) Jómagam a hír hallatán némi időbeni halasztásra gondoltam, de beláttam, hogy a kialakult helyzetben, annak sem lenne sok értelme.

A román fél nagy felhajtást csapott a találkozó körül. Nyilvánvaló volt, hogy a fényes protokolláris formaságok előtérbe állításával: látszatkeltéssel és szemfényvesztéssel igyekeztek elterelni a figyelmet a valóságos problémákról, például a romániai magyarok nehéz sorsáról. A látogatás ugyan, szaknyelven szólva, munkajellegűnek minősült, a magyar pártfőtitkárt mégis államfőnek kijáró pompával fogadták Arad főterén, az impozáns városháza előtt. Volt itt vörös szőnyeg, zászlódísz, katonai díszegység, a két vezető nagyméretű fényképe, virágözön és himnuszok stb., így akarták a románok mindjárt az elején levenni a lábáról a magyar vendéget, akin látszott is, hogy e fényes ceremóniát hízelgő gesztusként fogadta.

A város népét viszont igyekeztek elszigetelni a magyar küldöttségtől, alig lehetett helyi lakost látni. Az államhatártól a városig terjedő útszakaszon itt-ott az útszélén, de leginkább, illetve legfeljebb a kerítések mögül integettek. Arad lezárt központi része kihalt város benyomását keltette. Elutazáskor már valamelyest más volt a helyzet, mert híre ment a magyar küldöttségnek, s több helyen összegyűltek az emberek. Azonban az ilyen utcákat és tereket, a szervezők „jóvoltából” többnyire igyekeztek elkerülni a kocsisort irányítók.

A találkozóon klasszikus értelemben vett érdemi tárgyalásokra nem került sor. A felek inkább akkoriban a pártvezetőkre jellemző megbeszélést folytattak: tájékoztatták egymást országaik helyzetéről, illetve ismertették álláspontjukat, valamint együttműködési szándékukat s konkrét javaslataikat a feszült helyzetből való kive-

zető utakat, módozatokat illetően. A baj csak az volt, hogy a két fél mondanivalója, politikai szándéka és javaslatcsomagja nem találkozott, „elment egymás mellett”. Mintha a „süketek párbeszéde” zajlott volna – nem először.

Ceaușescu bevezető üdvözlő beszédét hamis és célzatos történelmi eszmefuttatással kezdte, mondván, a történelmi sors szomszédokká tett bennünket, ami megkerülhetetlen körülmény. „Nekünk itt már kétezerhatvan éve létrejött az első központosított államunk, s ha jól tudom annak is már ezer éve, hogy az első magyar törzsek idejöttek... A román és a magyar kommunisták együtt ítélték el a bécsi diktátumot” stb.

Grósz Károly, hangsúlyozva együttműködési törekvésünket, javaslatainkat tíz pontban terjesztette elő, nem egészen fél óra alatt. Ez formailag és tartalmilag is jobban megfelelt, illetve közelebb állt az államközi tárgyalások követelményeihez, mint a román főtitkár expozéja, aki ugyanis hosszú, két és fél órás monológ formájában válaszolt magyar vendége javaslataira és felvetéseire, nem fukarkodva az öndicsérettel.

A magyar fél javaslatai Grósz Károly előadásában röviden összefoglalva a következők voltak:

1.) 1989-ben tartsunk legfelsőbb szintű hivatalos tárgyalást, és fogadjunk el előremutató nemzetközileg példaértékű közös nemzetiségi deklarációt.

2.) A gazdasági együttműködési bizottság dolgozzon ki elképzeléseket az árucseré-forgalom növelésére, a közvetlen vállalati kapcsolatok s a harmadik piaci együttműködés bővítésére, valamint magyar–román vegyes vállalatok létesítésére.

3.) Még ez évben üljön össze a kulturális vegyes bizottság, és írja alá a nemzetiségek igényeit is kielégítő munkatervet, amely rögzítse kultúrházak nyitását Budapesten és Bukarestben.

4.) Az illetékes magyar és román szervek haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat a Romániából menekültek helyzetének rendezése érdekében.

5.) Még ez évben tartson ülést a történész vegyes bizottság, és dolgozza ki öt-éves munkarendjét.

6.) A kolozsvári magyar és a debreceni román főkonzulátus már októberben kezdje újra működését.

7.) Folytassuk a haladó történelmi hagyományok közös megünneplését.

8.) Állítsuk vissza a menetrend szerinti autóbuszjáratokat Magyarország és Románia között.

9.) Román részről fogadják a már jelzett újságírócsoportot, hogy a helyszínen ismerkedjék a Romániában élő magyarok helyzetével.

10.) Románia vizsgálja felül az ún. településrendezési terv – falurombolás – végrehajtását.

Ez a javaslatcsomag mértéktartóan, de egyértelműen körvonalazta a magyar álláspontot az adott helyzetben. A cél az volt, hogy ismételten ráébredjünk a románokat vállalt nemzeti és nemzetközi kötelezettségeik teljesítésére, és szorgalmazzuk intézkedéseiket. Egyidejűleg arra is törekedtünk, hogy legalább közvetve tájékoztassuk a mérvadó európai közvéleményt a kisebbségi sorban élő magyarság helyzetéről s legkonkrétabban a romániai falurombolási tervekről.

Abból indultunk ki, hogy Románia már 1919-ben nemzetközi szerződésben vállalta a kisebbségi jogok életbe léptetését. A trianoni szerződés pedig kimondta, illetve biztosította a nem románok számára az általános jogegyenlőséget, a szabad nyelvhasználatot, a nemzetiségi oktatást, a székelyeknek és a szászoknak némi kulturális autonómiát helyezett kilátásba, és felhatalmazta a kisebbségek képviselőit, hogy sérelmeikkel jogorvoslatért a Népszövetséghez fordulhassanak.

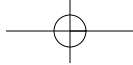
A nemzetiségek számára az uniót kimondó gyulafehérvári határozatban (1920) is ez áll: „Teljes szabadság az együtt lakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához és igazságszolgáltatásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből való egyének által” stb. A nemzetiségi jogegyenlőséget elvben megerősítette az 1923-ban elfogadott román alkotmány is, noha az országot „román nemzetállammá” nyilvánította, és visszavonta a gyulafehérvári határozat fontos tételeit. – Nos, az alkotmányos és nemzetközi rendelkezések, valamint a romániai valóság között mindvégig óriási szakadék tátongott, kötelezettségeiket és ígéreteiket sohasem tartották be. (A trianoni békeszerződést sem mi, magyarok, hanem Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia szegte meg e vonatkozásokban.) Ceaușescu expozejából ismételt és pontosan ugyanez derült ki Aradon és utána is. A szerződések pedig annyit érnek, amennyit betartanak belőlük. – Nem lehettek illúzióink!

Ceaușescu a Grósz Károly előterjesztésére adott két és fél órás válaszában, illetve későbbi újabb kétórás beszédében lényegében csak a gazdasági együttműködés bővítésére vonatkozó javaslatainkkal értett egyet, mondván, „haladéktalanul hozzáfoghatnánk a kooperációhoz”. Továbbá a közös hagyományok ápolását és a turizmus fejlesztését támogatta. Kulturális együttműködési megállapodást is elfogadhatónak tartana – mondotta –, ha az állam és állam közötti kapcsolatokat foglalna magába, nem pedig nemzetiségeket.

Kultúrházak létesítését kategorikusan elutasította. „Rosszak voltak a tapasztalataink a konzulátusokkal kapcsolatban is... A kolozsvári magyar konzulátus durván beavatkozott Románia belügyeibe, amelynek munkatársait le kellett volna tartóztatni” – mondotta. – Itt Grósznak azonnal tiltakoznia kellett volna, hiszen a román fél egyoldalúan rúgta fel az idevonatkozó egyezményt, és a magyar diplomaták letartóztatásával kapcsolatos fenyegetés valóra váltása durva megsértése lett volna a nemzetközi jognak (bécsi konvenció), hiszen kolozsvári főkonzulátusunk diplomáciai mentesség illette meg.

A tárgyalások szüneteiben Ceaușescu külön szobájába invitálta magyar vendégét négy szemközti beszélgetésekre. Furcsa és udvariatlan, sőt durva volt a román vezér eljárása egy-egy szünetben, amikor kizárták Grósz magyar tolmácsát – a románul kiválóan beszélő Rudas Ernő diplomatánkat. Így ilyenkor csak a román főtitkár tolmácsa, az általunk jól ismert Lemneanu román diplomata volt jelen. – Grósz itt is hibát követett el, mert kérhette-követelhetette volna magyar tolmács közreműködését. Így ugyanis a külön tárgyalás, már csak ezért is, elfogultan egyoldalúra sikerülhetett!

Délután már kötetlen formában folytatódott a tárgyalás: oda-vissza válaszadások formájában „replikáltak” a felek. Sajnos az ebédidő és -szünet úgy alakult,

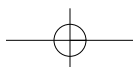

hogy Grósz Károllyal nem tudtunk érdemben szót váltani a tárgyalások folytatásáról, pedig lett volna mondavalónk, hiszen a délelőtti plenáris tárgyaláson mindkét fél részéről elhangzottak meghökkenítő kijelentések, román részről pedig egy sor hamis állítást is megfogalmaztak.

Grósz például a következőképpen reflektált – nem szó szerint idézve – Ceaușescu állásfoglalásaira: – „Ha a román elvtársak szerint nem kellenek a kultúrházak, akkor mi azt tudomásul vesszük, és vegyük is le a napirendről, hogy ne terhelje kapcsolatainkat. A konzulátusokra vonatkozó román „elvi” álláspontot is tudomásul vesszük, bár érthetetlen számukra” és így tovább. Tehát nem tiltakozott, hanem inkább még annyit hozzáfűzött, hogy „keressük továbbra is diplomataink kiutasításának igazi okait”! – Ekkor már látszott, hogy az aradi tárgyalások révén a magyar–román viszonyt illetően még rosszabb helyzetbe kerülünk, mint annak előtte voltunk, s a romániai magyarok helyzetén sem tudunk érdemben javítani. A küzdelem tehát újabb akadályokon át fog folytatódni az önrendelkezésükért.

A kudarcot azonban még inkább felerősítette Ceaușescunak néhány durva fenyegető célzása és primitív eszmeifuttása, amelyek közül „csokorba szedek” itt néhányat: – A román ipart úgy felfejlesztettük, hogy képesek vagyunk mindent gyártani, beleértve a nukleáris eszközöket, sőt atomfegyvert is! (Ettől persze nem rezzentünk össze.) – Önök beavatkoznak Románia belügyeibe, hogy szembefordítsák népünket a pártvezetőséggel. – Magyarországon ma a néptömegek félrevezetése folyik, a hamis tájékoztatás pedig nem szolgálja a nép érdekeit. – A magyarországi reform nem vezet jóra, abból kapitalizmus lesz. – A magyar nemzetiségű állampolgárok teljes jogegyenlőségben élnek Romániában. – Újra és újra kíméletlenül ostromozta a magyar sajtót, felszólítva, hogy vessen véget a lakosság dezinformálásának. – Nem igaz, hogy korlátozzuk a vallásgyakorlatot, de a szektákat valóban nem engedjük működni. A zsidó felekezet is meg fog szűnni Romániában! – Nem nemzetiségi alapon vagy vallása szerint kell megítélni az embereket, hanem osztályalapon. – Romániában nem falurombolás folyik, hanem a városok és a falvak közötti helyes arányok szisztematikus rendezése a jobb és egyenletesebb kulturális és szociális körülmények és ellátás megteremtése érdekében Valójában tehát közigazgatási reform zajlik az országban és így tovább.

A közös záróközlemény körül is hasonló szellemben folyt a vita, mígnem Grósz egy kézlegyintéssel elintézte az ügyet, s az egyoldalúan román szemléletű lett. De közös jelzővel tették közvé. Holott sem a nemzeti kisebbség helyzetéről, sem az ún. településfejlesztésről nem volt benne említés. Szűts Pál nagykövet teljesen tisztában volt a helyzettel, és átlátta a románok politikai és tárgyalási taktikáját egyaránt. Már esteledett, amikor arra emlékeztetett, hogy a programban szerepel az Aradi Vértanúk Emlékművének a megkoszorúzása, amit magam is fontosnak tartottam. De a két vezető továbbra is elkülönülve tárgyalt. – A románok talán húzni akarták volna az időt, hogy elmaradjon a koszorúzás? Később kiderült, hogy nem. – Ekkor szoltam a protokollfőnöknek, intézkedjék, hogy bemelessék a főtitkárhoz, akivel fontos dolgot kell közölnöm. Az ajtót ugyanis egy

tábornok és testőrök állták el. Grósszal közöltem, hogy nem mehetünk – én legalábbis nem megyek – úgy haza, hogy ne koszorúznánk meg az Aradi Emlékművet. Neki is ajánlottam, hogy jól gondolja ezt meg! Ő azt válaszolta: „ti menjetek, látod, nekem még megbeszélni valóm van Ceaușescu elvtárssal.” – Nos, ilyen volt pártfőtitkárunk nemzeti érzékenysége! – Mi a nagykövettel és néhány munkatársunkkal el is mentünk, s kiderült, hogy a románok erre is felkészültek, hatalmas koszorúkat készítettek elő. Már sötét volt, amikor a helyszínre érkeztünk, alig láttunk valamit. Az emlékmű körül azonban magyar emberek kitartó csoportja várakozott, és tapsal fogadott bennünket – Ekkor, bár szomorúak voltunk, örömmel töltött el az a tudat, hogy azért mindig és mindenütt vannak – hol többen, hol kevesebben, de vannak – igaz magyar emberek, akik adnak magukra ilyen helyzetben is. Grósz Károly pedig még mindig valahol a torz internacionalizmus sötét mezein botorkált. Ilyen magyar miniszterelnökkel és pártfőtitkárral nyilván nem tudjuk igazunkat Európa szerte igazsággá transzformálni, de szűkebben véve még a Kárpát-medencében sem.

Visszatérve Szegedre, s az ottani televízióknak nyilatkozva, Grósz Károly minden aradi melléfogásra csak rálicitált azzal, ahogyan összefoglalta a Ceaușescuval folytatott tárgyalását. Kijelentette ugyanis, hogy látogatása előtt nem kapott megfelelő tájékoztatást a romániai helyzetről, hiszen ott nem is falurombolás zajlik, hanem – Ceaușescu szavait idézve – közigazgatási reform van folyamatban immár 20 esztendeje. Más szóval, igazságtalanul próbálta dezavualni saját külügyi szakértőinket és a magyar sajtót, amelyről a román államelnök-pártfőtitkár oly gyűlölettel beszélt. Összeért, aminek össze kellett nőnie!

Az aradi csúcstalálkozó tehát egy újabb eredménytelen kísérletnek, lényegében csődnek bizonyult. Sajnos nem nyithatott új fejezetet sem a magyar–román kapcsolatokban, sem a romániai magyar nemzeti kisebbség életében. Az erdélyi menekültek áradata pedig tovább hömpölygött Magyarországra! Ez a magyarok tízezreinek kemény megpróbáltatásokat, szenvedéseket és emberi, nemzetiségi traumákat okozó, újabb súlyos, tömeges tragédiája volt.

Az erdélyi magyarok és a hazai közvélemény egyaránt keserű csalódottságának adott hangot. A románoknak viszont azért imponált az aradi találkozó kimenetele, mert a látszat miatt, és azért, mert a magyarok szinte mindent „tudomásul vettek”, reményeik várakozáson felül teljesültek. A román fél valósággal megdicsőült.

Az aradi kudarc és a rendszerváltás utáni kül- és nemzetpolitika s a határon túli magyarság helyzete, valamint a szomszédos országokkal való kapcsolatok áttekintése újabb összefoglaló elemzést igényelne. Ezért itt röviden csupán két dologra térek még ki, abból kiindulva, hogy mint minden hasonló eseménynek lehetnek, az aradi találkozóknak is voltak – igaz csekély mértékű – előremutató mozzanatai, utóhatásai is.

Az egyik ilyen mozzanat az volt, hogy 1988. szeptember 20-án Ion Stoian külügyi titkár meghívására két munkatársammal Bukarestbe utaztam, hogy – a románok kifejezésével élve – tárgyaljunk „az aradi megállapodások” végrehajtásáról. Ennek a vége természetesen ugyan az lett, mint Aradé. Lényegében semmire se

jutottunk, de alkalmam nyílt újra és újra nagyon részletesen, érvekkel és tényekkel alátámasztva ismertetni álláspontunkat, még Ceaușescu előtt is. (Ez a tárgyalási vázlat megjelent a *Magyarságról, külpolitikáról* című könyvemben Kossuth Könyvkiadó, 1989. 342–359.) Az történt ugyanis, hogy kértem Stoiánt: valamiben állapodjunk meg, ha már Bukarestbe jöttem, ne menjek haza üres kézzel. Válasza az volt, de hát a főtitkárok sem tudtak megegyezni az általam szorgalmazott kérdésekben. Erre azt találtam mondani: nézze, nemcsak kezdő diplomaták vannak, hanem kezdő főtitkárok is lehetnek. – Ez szöveget üthetett a vezér iránti beteges hódolatban szenvedő románok fejébe. Azt gondolhatták, hogy sokat tudhatok, ha így nyilatkozom Grósz főtitkárról, aki talán csak átmeneti figurának számít. Legalább is így magyarázta egyik diplomatánk a románok feltételezett okoskodását. – Jómagam csupán arra akartam utalni, hogy a politika formálásának alapvető tényezője a tapasztalat, Grósz pedig ennek nem volt birtokában a külpolitikában. Tudniillik ezek után Ceaușescu nem egyszerűen udvariassági látogatáson fogadott, hanem tárgyalóasztalhoz ültünk, amely közel háromórás program lett. Az elnök-főtitkár hol grimaszokat vágva, hol ide-oda járattva a szemét és rángatózva, de meglepetésünkre váratlanul végighallgatott, természetesen kétkedő megjegyzéseket téve.

A program keretében elvittek bennünket Sepsiszentgyögyre, ahol ott-tartózkodásunk idejére magyarra cserélték ki az utcaneveket. Ellátogattunk a híres és nagy múltú Mikó Kollégiumba, ahol tanulókkal érdemben nem találkoztunk, csak virágot átadó gyerekekkel. Így nem is beszélhettünk velük, sem tanáraikkal. Viszont az utcán sok ember összegyűlt, és köszöntésemre lelkesen üdvözöltek bennünket magyarul. Pedig az odavezényelt rendőrök keményen próbáltak ennek gátat vetni. – Végül találkoztunk Rab Istvánnal, Kovászna megye első titkárával, aki csupa jóról tájékoztatott bennünket. Ekkor kissé kifakadtam: mi az ördögnek törjük mi magunkat, ha itt minden olyan jó? Rab István, meglepődve szavaimtól, csak annyit mondott, hát azért nem minden jó. – Ezekre azért érdemes utólag emlékeztetni, mert jellemző vonásai és jelenségei voltak romániai látogatásainknak, tárgyalásainknak, illetve a román párt és állami vezetők magatartásának, ami szinte általános hagyománya lett a román külpolitikának és diplomáciának. Ezt a jövőre nézve is érdemes szem előtt tartani.

Az aradi találkozó másik – és számunkra fontosabb – utóhatásaként említem meg, hogy röviddel Arad után nem publikus találkozóra jöttünk össze Pozsgay Imre államminiszteri dolgozószobájában az ellenzéki nemzeti demokratákkal. Ezt elsősorban az utóbbiak kezdeményezték, mert nagyon elégedetlenek voltak a csúcstalálkozóval. De mindkét oldal hangsúlyozta érdekltségét a kölcsönös tájékoztatásban és a közös gondolkozásban. Részünkről, Pozsgay Imrén és rajtam kívül részt vett a találkozón: Tabajdi Csaba, Szokai Imre, Vas László, az ellenzékiek oldaláról pedig: Csoóri Sándor, Bíró Zoltán, Für Lajos, Joó Rudolf, és megjelent ott Antall József is; továbbá jelen volt Mészöly Miklós író, valamint Bodor Pál és Molnár Gusztáv, akik Erdélyből költöztek át korábban. – Az aradi találkozó értékelésében és bizonyos teendőik kijelölésében nagyfokú összhang volt közöttünk. Ennek a találkozásnak az igazi jelentőségét azonban az adta, hogy ez volt az egyik

első komolyabb átfogó kül- és nemzetpolitikai véleménycsere és egyeztetés közöttünk, nemzeti baloldaliak és ellenzéki nemzeti demokraták között. S ez már előjártéka volt a rendszerváltásnak.

Végül is Arad kudarcos példája is azt a meggyőződésünket mélyítette el, hogy csak erős és egységes nemzet képes érdekeinek érvényesítésére, méghozzá úgy és akkor, ha élén nemzettudatban elkötelezett és önrendelkezési törekvéseiben határozott vezetők, illetve kormányok állnak. Csak így tudnak érdemben és hatékonyan segíteni kisebbségben élő nemzettársaiknak is.

IRODALOM, FORRÁSMUNKÁK

1. Tabajdi Csaba: *Mérleg és számvetés – tizenhárom év után. A magyarságpolitikai rendszerváltás kezdetei.* Budapest, 2001, Codex Print Kft.
2. Szűts Pál: *Bukaresti napló, 1985–1990.* 1998, Osiris Kiadó.
3. Székelyhidi Ágoston: *Debreceni napló Erdélyről. – Két baza között.* Második kiadás. Debrecen, (1989), 2008, Csokonai Kiadó Kft.
4. Ablonczy László: *Nebéz álom – Sütő András 75 éve.* Második kiadás. Budapest, 2002, Codex Print Kft.
5. *Illyés Gyula-émlékkönyv.* Válogatta Illyés Gyuláné. Budapest, 1984, Szépirodalmi Könyvkiadó, 162–165.
6. *A költő felel. – Beszélgetések Illyés Gyulával.* Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Földes Anna. Budapest, 1986, Szépirodalmi Könyvkiadó, 435–485.
7. Csoóri Sándor: *Tenger és diólevél.* Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek, 1961–1994. Budapest, 1994, Püski.
8. Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története.* 2007, Osiris.
9. Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés.* Budapest, 2007, Napvilág Kiadó.
10. Nem, az nem lehet. – Vallomások és elemzések 2004. december 5-éről. 2005, *Hitel*, február. Mi történik velünk? – A rendszerváltás „regénye”. *Hitel*, 2006, február,
11. *Magyar Füzetek*, 19/20, *Új Magyarország felé?* Párizs, 1988.
12. Szűrös Mátyás: *Magyarságról, külpolitikáról.* Budapest, 1989, Kossuth Könyvkiadó.
13. Szűrös Mátyás: *Cselekvő politikával a magyarságért. Politikusi portré (1988–1996).* Budapest, 1997, Heraldika Kiadó.
14. *Erdély története.* Harmadik kötet. Szerkesztette Szász Zoltán. Budapest, 1986, Akadémiai kiadó.
15. Molnár János: *Az aradi állásfoglalás. – A magyar–román diplomáciai kapcsolatok a Vasile-dosszié tükrében.* 2008, Pártium Kiadó.

**Köszönjük támogatóinknak,
hogy felajánlották személyi jövedelemadójuk egy százalékát
a Hitel Alapítványnak!
A befolyt összeget – 324 019 Ft-ot –
teljes egészében
a *Hitel* folyóirat kiadására fordítottuk.**